

**DELİLİĞİN SOSYAL TEORİ BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ: ALTERNATİF
BİR DELİLİK OKUMASI**

ANALYSIS OF MADNESS IN THE
CONTEXT OF SOCIAL THEORY: AN
ALTERNATIVE READING OF MADNESS

Merve Sultan AKÇAKAYA

54

DELİLİĞİN SOSYAL TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: ALTERNATİF BİR DELİLİK OKUMASI

ANALYSIS OF MADNESS IN THE CONTEXT OF SOCIAL THEORY: AN ALTERNATIVE READING OF MADNESS

Merve Sultan AKÇAKAYA¹

Anahtar Kelimeler:

Delilik
Delilik
Sosyal Teori

Keywords:

Mad
Madness
Social theory.

¹ Doktorant, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, merve.sultan4295@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3313-8861.

Alıntılanmak için/Cite as:
Yazar Akçakaya M. S. (2026)
DELİLİĞİN SOSYAL TEORİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
ALTERNATİF BİR DELİLİK
OKUMASI, Çukurova
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, s. 1-16

ÖZ

Bu çalışma, sosyoloji tarihinde delilik olgusuna yönelik yaklaşımları ele almaktadır. Makalenin amacı, farklı teorik çerçeveler doğrultusunda deliliğin nasıl yorumlandığını ortaya koymak ve alternatif bir okuma modeli sunmaktır. Bu bağlamda, sosyoloji literatüründe delilikle doğrudan veya dolaylı olarak ilgilenen çalışmalar analiz edilerek her yaklaşımın bağlı olduğu sosyolojik paradigmlar açıklığa kavuşturulmuştur. Çalışmada farklı yaklaşımlar üç ana kategori altında incelenmiştir: İlk olarak, deliliğe yönelik muhafazakâr yaklaşımlar klasik veya makro sosyoloji ile ilişkilendirilmiştir. İkinci kategoride, deliliğe dair ilımlı yaklaşımlar mikro sosyoloji perspektifinden ele alınmıştır. Üçüncü kategoride ise radikal yaklaşımlar postmodern sosyal teori çerçevesinde analiz edilmiştir. Sonuç olarak her bir yaklaşımın kendine özgü avantaj ve dezavantajları olduğu görülmüştür. Daha dengeli bir alternatif okuma modeli oluşturmak için delilerin ve toplumun haklarının bir arada düşünülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Delilik tanımının düşünsel bir temelden değil, bireylerin eylemlerine göre yapılması gerektiği belirtilmiştir. Toplumsal normlardan düşünsel sapmanın delilik için yeterli bir ölçüt olmadığı, bir kişinin deli olarak tanımlanabilmesi için eylemlerinin kamu güvenliğini tehdit etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

ABSTRACT

This study examines approaches to the phenomenon of madness throughout the history of sociology. The aim of the article is to show how madness has been interpreted within different theoretical frameworks and to propose an alternative interpretation model. In this context, studies in the sociological literature that deal directly or indirectly with madness have been analysed in order to clarify the sociological paradigms on which each approach is based. The study categorizes different approaches in three main groups: first, conservative approaches to madness are associated with classical or macro-sociology. In the second category, moderate approaches to madness are discussed from a micro-sociological perspective. Finally, in the third category, radical approaches are analysed within the framework of postmodern social theory. It is concluded that each approach has unique advantages and disadvantages. It is emphasised that in order to form a more balanced and alternative model, the rights of both individuals diagnosed as mad and society. The definition of madness should not be based solely on intellectual grounds but should instead consider individuals' actions. It is emphasised that intellectual deviance from societal norms is not a sufficient criterion to label someone as mad; instead, a person's actions must pose a threat to public safety in order to be considered mad.

GİRİŞ

Bugün sanat, bilim ve siyaset dünyasındaki ünlü kişileri ele alan biyografi külliyatına bakıldığında, farklı kişilerin hayatını ele alan yazılarda, bir detayın şaşkınlık verici bir şekilde tekrar edildiği görülür. Bu detayı, pek çok ünlü kişinin hayatında görmek mümkündür. İnsanlık tarihine çok önemli katkıları olan ve entelektüel yetenekleri itibarıyla seçkin sınıflarda yer alan pek çok ünlü ve etkili şahsiyetin, “delirdiğine” dair iddialar veya kanıtlar biyografilerde sıklıkla yer alır. Virginia Woolf, Ernest Hemingway, Aldous Huxley, Dostoyevski, Tolstoy gibi edebiyatçıların yanında oyuncu Marilyn Monroe, ressam Vincent van Gogh, sosyolog Auguste Comte, satranç oyuncusu Bobby Fischer veya filozoflar Friedrich Nietzsche ve Baudelaire gibi onlarca ismin tımarhanede yattığına veya ağır tedaviler gördüğüne dair nesnel kanıtlar veya en kötü ihtimalle iddialar mevcuttur (Harpin, 2018; Netchitaïlova, 2022). Öte yandan içinde yaşadığımız topraklarda, Osmanlı döneminden bu yana benzer niteliklere sahip pek çok sanatçı, siyasetçi veya etkili şahsiyet akıl hastanelerinde yatmış ve tedavi görmüştür (Artvinli, 2013). Ancak zihinsel yetenekleri ve entelektüel kapasiteleri yüksek olduğu varsayılan bu insanların neden “deli” olarak görüldüğüne ve bunların akıl hastanesine yatırılmasını gerektirecek sebeplerin ne olduğuna dair sosyolojik çalışmalar az olmasa da yetersizdir.

Delilik konusunda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı psikiyatri veya tıp alanında olmakla beraber, bu konunun sosyolojik yönüne daha az temas edildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber delilik konusuna ilişkin bir birikimin olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Delilik ile alakalı sosyolojik tartışmaları içeren çalışmalar, 19. yüzyılın Amerikalı epidemiyolog Edward Jarvis’e kadar götürülür (Jarvis, 1855). 19. yüzyılın ortalarında deliliğe ilişkin geliştirilen yaklaşımlar, daha sonraki çalışmalar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Modern bilimsel disiplinlerin olgunlaşmasından sonra bugün gelinen noktada delilik konusu psikoloji, tıp ve psikiyatri gibi alanların yanında tarih, antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinler tarafından da gittikçe daha fazla ele alınan bir fenomen olmuştur (Garson, 2022; Bhattacharjee vd., 2011, s. 61). Her bir disiplin kendi araştırma amaçları ve imkânları doğrultusunda, deliliğin

farklı bir boyutu ile ilgilenmiş ve ona farklı açılardan bakmıştır (Honigmann, 1953). Pozitif bilimler veya psikiyatrik yaklaşımlar, deliliğe ilişkin daha tedavi edici görüşler ortaya koymuş olsa da sosyal bilimlerde deliliğe dair pek çok farklı yaklaşım söz konusudur ve burada deliliğin tanımı üzerinde bile bir mutabakattan bahsetmek mümkün değildir (Williams, 2010, s. 111). Çünkü sosyal bilimler, doğası gereği daha spekülatif, daha öznel ve daha göreceli bir akademik zemin üzerinden iddialarını ortaya koyabilmektedir (Foucault, 2011). Dolayısıyla sosyal bilimler içerisinde deliliğin ne olduğuna veya ona nasıl yaklaşılabileceği konusunda henüz bir konsensüsün oluştuğunu söylemek zordur. Sosyal bilimciler hem uğraştıkları alanların özelliklerinden kaynaklı olarak hem de bilim insanlarının bağlı oldukları paradigmanın etkisi ile birbirinden ayrılabilirlerdir. Hatta bu ayrılık deliliğe dair görüşlerin birbirinden taban tabana zıt bir şekilde dile getirilebilmesine neden olmaktadır (Rogers, Lewis, & Woodward, 2007, s. 287).

Sosyal bilimlerde farklı yaklaşımların olması, ana akım çizgilerin ve anlayışların oluşmadığı anlamını taşımamaktadır. Özellikle sosyoloji literatürü içerisindeki bazı teorik yaklaşımlar uzun süre birbirini tekrar etmiş ve belirli bakış açılarının yerini sağlamlaştırmasına hizmet etmiştir (Bhattacharjee vd., 2011, s. 55). Ancak delilik konusunda çalışan sosyologların şimdiye kadar teorik bir kategorileştirmeyi gerçekleştirmediği, delilik ekseninde bir sosyoloji tarihi okumasının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Oysaki yüz yılı aşan bir sosyoloji geleneğinde pek çok farklı çalışma alanına dair teorik incelemeler yapılmış, teorik kırılma noktaları ve farklı paradigmaların belirli bir araştırma nesnesine olan yaklaşımları analiz edilmiştir (Layder, 2010). Buna rağmen delilik konusunun, sosyal teori içerisinde nasıl ele alındığının bir araştırma sorusu olarak gündeme getirilmemesi alanda bir eksiklik olarak görülmektedir.

Bu çalışma, sosyoloji tarihinde delilik fenomeninin nasıl ele alındığını konu edinmektedir. Makalenin amacı, farklı teorik yaklaşımlar eşliğinde deliliğin nasıl okunduğunu ortaya koymak ve bir alternatif okuma modeli sunmaktır. Bu noktada sosyoloji literatüründe deliliği doğrudan veya dolaylı olarak ele alan literatür üzerinden, delilik konusundaki yaklaşımlar analiz edilecek ve her bir görüşün

yaslandığı sosyolojik paradigmlar temellendirilecektir. Çalışmada birbirinden farklılaşan yaklaşımlar üç farklı kategori üzerinden okunmaktadır. Birinci kategoride, deliliğe ilişkin muhafazakâr yaklaşımlar klasik veya makro sosyoloji ile ilişkilendirilmiştir. İkinci kategoride deliliğe dair geliştirilen ılımlı yaklaşımlar mikro veya anlamacı sosyoloji üzerinden okunmuştur. Üçüncü kategoride ise radikal yaklaşımlar olarak ifade edilen çözümler, postmodern sosyal teori üzerinden analiz edilmiştir. Her yaklaşımın sosyolojik paradigmlardan nasıl etkilendiği ve söz konusu yaklaşımlara getirilen eleştiriler ilgili başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan bu üç farklı yaklaşım, delilik literatürü göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Delilik ile ilgili doğrudan ya da dolaylı çalışmalar, yazar tarafından sınıflandırılmış ve alternatif bir delilik okuması ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha önce böyle bir delilik okumasının yapılmamış olması, makalenin özgün yanını ortaya koymaktadır. Bu tarz bir okuma modeli, sosyal teoride delilik fenomeninin nasıl ele alındığını anlamak adına oldukça önemlidir.

MUHAFAZAKÂR SOSYOLOJİK GÖRÜŞÜN OLUŞTURDUĞU TEMELLER

Deliliğe ilişkin toplumsal çözümler oldukça eskidir. Tarihsel süreçte birbirinden farklılaşabilen anlamlandırma şekilleri, bugün deliliğe dair oluşan akademik görüşlerin, siyasal anlayışların veya toplumsal görüşlerin biçimlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır (Torrey, 2011). Antik Yunanda delilik, zihindeki basit bir dengesizlik olarak görülürken; Yunan kültürünün Hıristiyanlığın etkisine girmesiyle deliliğe ilişkin yaklaşımlar değişmeye başlamıştır. Hristiyan teolojisi ve onun etkisi altında kalan bilimsel yaklaşımlar diğer hastalıklar gibi deliliği de iyilik, kötülük, ahlak ve günah üzerinden okumaya başlamışlardır (Williams, 2010, s. 111). Bu durum daha sonraki yıllarda, uzun bir süre deliliğin nesnel bir şekilde değil, değerler temelinde çözümlenmesine neden olmuştur. Ancak değer temelli okuma şekli sadece Hristiyan teolojisinde veya onun etki alanı altında bulunan yerlerde olmamıştır. Delilik benzer şekilde İslam kültürü içerisinde de değer temelli okunmuştur. Ancak İslami okuma biçimi Hristiyanlıktan çok daha farklı bir şekilde gerçekleşmiştir (Foucault, 2017, s. 192). İslam kültürü içerisinde delilik, bir hastalık

üzerinden değil, genelde velilik üzerinden okunmuş ve bilhassa halk kitleleri arasında delilere kerametler atfedilmiştir (Narlı, 2019; Akçakaya, 2024, s. 311). Öte yandan bu durum delilere duyulan derin saygının bir ürünü olarak değil, çoğu zaman delilerin sırrının çözülememesi ile ilişkili bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat her halükarda, İslam ve Hristiyanlık arasında derin bir görüş ayrılığının olduğu anlaşılmaktadır (Artvinli, 2020). Ancak modern bilimlerin Batı dünyasında kurumsallaştığı ve özellikle sosyal bilimlerin Hristiyan teolojisinin veya kültürünün etkisi ile geliştiği bilinmektedir. Dolayısıyla Hristiyan dünyasının içinde şekillenen ve oradan tüm dünyaya yayılan modern bilimler, farklı coğrafyalarda delilik çözümlerini etkilemiştir. Böylece 18. yüzyıldan sonra bilhassa toplumsal düzene odaklanan sosyolojik çalışmalar, deliliği muhafazakâr bir eksenden okumaya başlamışlardır (Grob, 2000).

Sosyolojinin kurumsallaşmaya başladığı ilk dönemler dikkate alındığı zaman, bu dönemde Aydınlanma, modernleşme, Fransız İhtilali veya Sanayi Devrimi gibi geniş toplumsal kesimleri ilgilendiren bir dizi gelişmelerin olduğu bilinmektedir (Layder, 2010). Bugün söz konusu gelişmeler, insanlık tarihi açısından önemli ve biraz da olumlu değerlendirilse de 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, hızlı toplumsal değişimlere paralel olarak pek çok sosyolojik sorunun ortaya çıktığı da bilinmektedir (Burke, 2003). Nitekim henüz yeni kurulmuş olan sosyoloji bilimi de hızlı kentleşme, gelir adaletsizliği, insan hakları, ahlaki çöküş veya anomi gibi başlıklar altında ifade edilen bu problemleri ortadan kaldırmak veya onları reformize etmek için kurulmuştur (Ritzer & Stepnisky, 2013). Amerikan sosyolojisinin ilk aktörlerinden Park ve Burgess (1925, s. 57) bütün bu sorunların ama bilhassa da hızlı kentleşmenin insanların, akıl sağlığını etkilediğini savunmaktadır. Nitekim daha sonraki ampirik kanıtlar da bunu desteklemiş; hatta yoksul olmanın, başka bir bölgeden göç etmenin veya düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olmanın delilik adı altında tarif edilebilecek ruhsal sıkıntıları için bir alan açtığını iddia etmişlerdir (Bhattacharjee vd., 2011, s. 54). Bu yıllarda delilik fenomeni toplumda dezavantajlı ve düşkün kişilerle özdeşleştirilmiş hatta bu kişilerin eylemleri doğrudan delilik olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra Louis A. Sass, toplumsal koşulların delilik üzerindeki

etkilerini *Delilik ve Modernizm* (2013) isimli kitabında ele almıştır. Sass'a göre kapitalizmin yükselmesiyle birlikte delilik oranlarında da önemli bir artış yaşanmıştır. Nitekim yukarıda bahsi geçen toplumsal süreçler kapitalizmin doğmasına ve gelişmesine hizmet eden olgulardır. Bu gelişim evrelerinde insanların, bir takım ruhsal problemleri daha yoğun bir şekilde tecrübe ettikleri anlaşılmaktadır.

Sosyolojinin kurucu babalarından birisi olarak görülen Durkheim'ın (2013; 2014; 2015; 2016) intihar, anomi, ahlak eğitimi gibi konuları bu dönemde çalışmış olması söz konusu dönemin ürettiği problemlerin en azından Fransa toplumu özelinde çok büyük olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Öte yandan Simmel, Marx ve Amerikan sosyolojisi özelindeki kent sosyologlarının yine doğrudan toplumsal sorunlarla ilgilenmek durumunda kalması, dönemin şartları içerisinde sosyolojiye kurtarıcı bir bilim olarak yaklaşıldığını göstermektedir (Yelken, 2014). Esasında sosyolojiye bir kurtarıcılık misyonunun atfedilmesi dönemin şartları içerisinde sosyologların araştırma nesnesi olan topluma dair muhafazakâr refleksler sergilemesine sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle sosyologlar, toplumu kurtarmak için toplumsal alanda sorun olarak görülen pek çok şeye karşı temkinli, müdahaleci ve ayıklayıcı bir yaklaşım sergilemişlerdir (Ritzer & Stepnisky, 2013). Bu noktada muhafazakâr bir sosyolog olan Émile Durkheim'ın (Boote, 2002) yaklaşımları ayırt edici bir yerde durmaktadır.

Durkheim, delilik üzerine görüşlerini özellikle İntihar (2013) adlı eserinde ele almıştır. Bu kitapta Durkheim, bireysel patolojiler ile toplumsal olgular arasındaki ilişkiyi inceleyerek, delilik ile intihar arasındaki bağlantıları sosyolojik bir perspektiften açıklamıştır (Durkheim, 2013). Durkheim'a göre delilik her ne kadar bireysel bir tecrübe olsa da toplumsal bağlamdan münezzeh bir biçimde anlaşılamaz. Esasen Durkheim, deliliği doğrudan bir inceleme konusu olarak ele almamış olsa da toplumun normlarının bireyin ruh sağlığı üzerindeki etkisine işaret eder. Özellikle, toplumsal bütünleşmenin ve düzenin yetersiz olduğu durumlarda bireyin yalnızlık, anomi veya dışlanma hissi yaşayarak psikolojik sorunlara sürüklenebileceğini belirtmiştir. Yani deliliği bireysel bir patoloji olarak değerlendirmek yerine, toplumsal bağlamda anlamlandırmanın önemi üzerinde durmuştur (Durkheim,

2014). Bununla beraber, Durkheim deliliğin toplumsal işleyiş açısından bir takım sorunlar yaratabileceğinden bahsetmiştir. Öyle ki delilik, bireyin toplumun normatif yapısıyla uyum sağlayamaması olarak değerlendirilebilir. Kişinin toplumsal rollerini tam olarak yerine getirememesi, birey ve toplum arasında bir takım uyumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet verebilir. Aslında Durkheim, deliliği toplum açısından doğrudan sakıncalı ya da tehdit olarak nitelendirmez. Ancak delilik, bireyin toplumla kurduğu bağların kopması veya uyumsuz hale gelmesinin bir göstergesi olarak değerlendirir. Bu durum, birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi zayıflattığı için dolaylı olarak toplumsal düzenin işleyişine olumsuz yansiyabilir. Bu noktada Durkheim, (2015, s. 62-63) kendi sosyoloji anlayışında normal ve patolojik olgular arasında belirgin ayırım yapar (Ernst, 2006). Böylece “uyum sağlayan” ve “uyumu bozan” faktörler üzerinde kategorik bir tanım üzerinde durur (Bhattacharjee vd., 2011, s. 59). Ona göre normallikten sapan, işleyiş bozukluğuna sahip olan veya toplumsal organizmanın çalışmasına katkı sunmayan şeyler birer hastalıktır (Durkheim, 2015). Bu anlamda Durkheim, hastalığı bir sapma biçimi olarak görür ve patolojik olanı da tam olarak bu tür bir sapmanın ürünü şeklinde değerlendirir (Foucault, 2014, s. 81).

Bununla beraber Durkheim, normal durumu korumanın, bozulmuş olanı düzeltmenin ve değişen koşulları eski durumuna getirmenin toplumdaki genel iktidarın sorumluluğunda olduğunu belirten müdahaleci bir yaklaşımı da tavsiye eder (Durkheim, 2015, s. 81). Ona göre bu iktidar, hastalıkların ortaya çıkmasını engellemeli veya tedavi için çalışan bir mekanizma olmalıdır. Kişinin zihinsel sağlığı yerinde değilse, büyük düşünsel faaliyetler gerektiren etkinliklere dahil edilmemelidir (Durkheim, 2014, s. 315). Durkheim'ın hastalık özelindeki bu muhafaza edici yaklaşımı, daha sonraları akademik çalışmalarda deliliğin anormallik üzerinden değerlendirilmesine hizmet etmiştir (Sonkan Gündüz, 2017, s. 67). Ancak literatür içerisinde muhafazakar bir perspektif sunan tek kişi Durkheim değildir. Nitekim Amerikan sosyolojisinde çoğu zaman düzen koruyucu olarak suçlanan (Mills, 2022) Parsons da benzer bir şey savunur. Hatta düzen koruyucu olarak suçlanmasalar da yine Amerikan sosyolojisinin pragmatik eğilimlerini

fazlaca yansıtan ve Chicago ekolünün kurucusu olarak takdim edilen Park ve Burgess de (1925) benzer bir şeyi savunur. Onlara göre de sosyal organizasyonun merkez üssünden uzaklaştıkça patoloji artar. Gerçekten de daha sonraları bu teorik varsayımdan hareketle yapılan ampirik çalışmalar, sosyal örgütlenmeden fiziksel mesafe anlamında kopmanın, zihinsel bozuklukları artırdığını bulmuşlardır (Bhattacharjee vd., 2011, s. 54).

Amerikan sosyolojisi içerisinde daha makro bir bakış açısına sahip olan Parsons delilik konusuna toplumsal sistemler ve roller çerçevesinde açıklamalar getirmiştir. Parsons genel sistem teorisi bağlamında deliliği, birey ile toplumsal sistem arasındaki bir uyumsuzluk veya işlev bozukluğu olarak ele almıştır (Parsons, 2005, s. 169). Parsons, bireyin toplumsal rollerini yerine getirmesinin, sosyal sistemin devamlılığı için hayati olduğunu savunur (Parsons, 1978). Delilik, bireyin bu rollerini yerine getirememesi ve toplumsal beklentilere uyum sağlayamaması durumunda ortaya çıkar. Bu, sosyal sistemde bir tür işlevsel bozukluk olarak değerlendirilir (Parsons, 1949). Bu sebeple Parsons, deliliği bir tür sapkın davranış olarak görür; ancak bu sapma, genellikle bireyin bilinçli tercihi değildir. Aksine, biyolojik, psikolojik veya toplumsal etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu noktada Parsons hastalık rolü (*sick role*) kavramıyla, akıl hastalığı da dâhil olmak üzere, hastalıkların toplumsal yönlerini anlamaya çalışır. Ona göre hastalık rolü, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesine ve sosyal sistem tarafından belirlenen hedeflere ulaşmasına engel olabilir (Parsons, 2005). Bu nedenle bireylerin mümkün olan en kısa sürede tedavi süreçlerini kabul ederek hastalık rollerinden kurtulmaları gerekir. Parsons, hastalığı sosyal kontrol gerektiren bir şey olarak görür ve hastalığa yönelik tıbbi yardımların, sosyal kontrol mekanizması olarak işlevsel olabileceğinden bahseder. Onun için akıl hastalıkları da dâhil, tüm hastalıkların tedavi edilmesi gerekir (Bhattacharjee vd., 2011, s. 60). Dolayısıyla Parsons, akıl hastanelerini toplumsal sapmaları önlemeye yardımcı olan faydalı mekanizmalar olarak değerlendirir. Çünkü o, sağlıklı davranışları tecrit etmek için sosyal kontrol kurumlarına ihtiyaç duyulduğunu savunur (Turner, 2017, s. 65).

Sosyolojinin kurumsallaşmaya başladığı yıllarda, hastalığa

ilişkin muhafazakâr bir refleksin sergilendiği ve toplumun yararı için işlevsiz olanın veya patolojik olanın dışlanması, reformize edilmesi veya kontrol edilmesi gerektiğine dair yaygın görüş, farklı disiplinleri de etkilemiştir. Nitekim bu yıllarda sadece sosyoloji alanında değil bilhassa psikanalitik görüşlerde de benzer bir yaklaşım savunulur (Burrow, 1926). Öte yandan bu bilimsel görüşlerin toplumun genel geçer düşünce biçimleri ile tutarlı olduğu görülür. Scheff'e göre (1966) toplum, akıl hastalarını "öteki", "özel" gibi kavramlarla sınıflandırarak düşmanca bir tutum sergileme eğilimindedir. Sonunda bu süreç, sıradan insanların deliler için klişeler ve önyargılar üretmelerine yol açar. Etiketlenen kişiler reddedilir ve toplum, normatif rollere devam etmelerine yardımcı olmadığı için hastaları mahveder. Bu nedenle hastaların, düşmanca çevreyle başa çıkmak için hasta rolünü üstlenmekten başka bir alternatifi kalmaz. Dolayısıyla, geçici veya kalıcı rahatsızlıklar için rahatsız olan kişinin baskıları hafifletmek için mecburen hastalık rolünü üstlenmesi gerekir. Scheff'e göre insanlar Parsons'ın ifade ettiği gibi hastalık rolüne girmek için can atmazlar. Toplum hastaları bu role girmeye mecbur bırakır.

Klasik sosyologlar içerisinde Weber'in perspektifi de muhafazakâr bir yaklaşımı içerir. Ancak onun yaklaşımı diğerlerine göre daha farklıdır. Çünkü Weber'in okuma biçimi rasyonalite üzerinden gerçekleştirilir. Weber için anlamdan yoksun davranışlar toplumsal istikrarı engelleyici unsurlardır (Weber, 2012, s. 19-21; Richter, 2017, s. 160). Bu noktada deliler, rasyonel varlıkların sahip olduğu meşhurlardan yoksun oldukları için Weber'in vurguladığı anlam nosyonuna sahip değildirler. Yani deliler anlam veremezler. Oysa Weber'e (Weber, 2012) göre ideal olan anlam veren ve rasyonel olandır. Bu rasyonelleşmeyi, bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan bir olgu olarak da görmekte ve bu durumu kişinin içine mecburen girmek durumunda olduğu bir "demir kafes" olarak adlandırmaktadır (Weber, 2008, s. 99; Samson, 2017, s. 74). Dolayısıyla Weber rasyonel olanın ideal olduğunu savunmakla beraber, bu ideal çizginin riskli yanlarını da vurgular. Bu noktada Weber, rasyonelleşmeyle beraber artan akılcılığın, bireylerin duygusal, irrasyonel ya da "anormal" davranışlarının dışlanmasına yol açabileceğinden bahseder (Weber, 2012). Delilik, bu

bağlamda modern toplumun akılcı düzenine uymayan bireylerin damgalanması olarak yorumlanabilir. Weber'in okuma biçimi deliliğin zihinsel donanımlarla anlaşılmasına dair başka bir geleneğin oluşmasına dolaylı olarak hizmet etmiştir. Daha sonraları delilik, zihnin yabancılaşması olarak da görülmüş veya yabancılaşma adı altında tarif edilen toplumsal gerçeklik delilik tanımları ile uyum göstermiştir (Foucault, 2017, s. 212; Sonkan Gündüz, 2017, s. 155; Samson, 2017, s. 94). Bütün bu yaklaşımlar ciddi ölçüde bir muhafazakârlık içermekle beraber, delinin kendisini bir "şey" olarak görmek ve toplumsal alandan tecrit etmek eğilimindedir (Horton, 1966).

Aydınlanmadan sonra Batı'da ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlar ve riskler, toplumun kurtarılması gereken bir şey olarak görülmesine hizmet etmiştir. Bu anlamda klasik sosyologların, ulus devletlerin tek tipleştirici etkisinin altında kalarak farklılıkları dışlama veya onu genel olana benzetme eğiliminde olabildikleri görülmektedir. Bu durum hasta olanın, farklı olanın veya istisnai olanın; çoğunluğa benzetilmesi veya çoğunluğun kabul ettiği standartlar üzerinden okunmasına hizmet eden muhafazakâr bir yaklaşımın oluşmasına katkı sunmuştur (Rosenberg & Hickie, 2013). Klasik sosyologlar delilik özelinde kayda değer bir çözümleme yapmamış olsalar da daha sonra yapılacak sosyolojik çözümlemelerde, klasiklerin oluşturdukları paradigmlar araştırmacılara ve teorisyenlere rehber olmuştur. Bu anlamda sonraki zamanlarda deliliğe ilişkin yapılacak çözümlemeler, hiçbir zaman klasik sosyologların anormal olana yaklaştıkları kadar dışlayıcı veya terbiye edici bir tarza sahip olmamıştır. Ancak bu sosyologlar klasiklerin etkisinden çoğu zaman kurtulamamıştır.

ILIMLI GÖRÜŞLER VE PSİKANALİTİK YAKLAŞIMIN ELEŞTİRİSİ

Sosyolojinin Avrupa'dan Amerika'ya taşınması ile beraber Amerika'da iki farklı sosyoloji geleneğinin oluştuğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi Harvard ekolü olarak ifade edilen ve klasik sosyoloji içerisinde Comte, Durkheim gibi aktörlerden esinlenen makro ve muhafazakâr sosyoloji anlayışıdır. İkincisi ise Chicago ekolü olarak bilinen ve yine köklerini Avrupa'da mikro anlayışa mal eden sosyoloji anlayışıdır. Amerikan

sosyolojisinin pragmatik felsefesi, toplumda sorun olarak görülen olgulara daha fazla önem verilmesine ve onun gündelik hayat bağlamında değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu anlamda, klasiklerin aksine, 1960'lardan sonra oluşacak olan mikro sosyolojinin içerisinde pek çok farklı sosyoloğun delilik çözümlemesi vardır (Scheff, 1975; Szasz, 2007; Becker, 2015; Goffman, 2016). Çünkü mikro sosyoloji eylem ve etkileşim tarzlarına odaklanarak, toplumsal dünyada tekrarlanan eylemleri anlamaya çalışır. Anlamayı merkeze alan bu yaklaşım doğası itibarıyla daha az dışlayıcı ve daha az müdahaleci bir yaklaşım olarak okunmaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2013).

Mikro sosyoloji içerisinde oluşan damgalama ve etiketleme kuramları deliliğin sosyolojik anlamda okunmasına klasiklerden daha farklı bir katkı sağlamıştır. Bu iki kuram, toplumda azınlık olarak görülen insanların hangi özelliklerinden dolayı dışlandıklarını ya da toplumun azınlık grupları hangi argümanlar etrafında ötekileştirdiğini açıklamaktadır. "Damgalama" kuramı Erving Goffman, "etiketleme" kuramı ise Howard S. Becker tarafından oluşturulmuştur. Başlangıçta etiketleme teorisi Becker tarafından suçluluğu açıklamak için geliştirildi. Ancak daha sonraki dönemlerde bu teori, insanların akıl hastalarına veya akıl hastalıklarına karşı tutumlarını açıklamak için uygulanmıştır (Bhattacharjee vd., 2011, s. 57). Goffman ise "damga" adlı kavramı, varsayılan toplumsal kimlikle (olan), olması gereken toplumsal kimlik arasındaki her türlü mesafeye işaret etmek için kullandı. Bu iki isim çalışmalarında, ayrı ayrı sapkınlığın toplumsal tanımları ile ilgilenmişlerdir. Becker (2015) ve Goffman (2014a), çalışmalarında deliliği bir tür sapkınlık olarak ele almış ve detaylıca çözümlemiştir.

Damga adlı çalışma, Goffman'ın benlik sunumunu inceleyen araştırmasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Goffman (2014a, s. 195), bu çalışmada toplumsal normlara uymayan her üyeyi sapkın; bireylerin bu normlar karşısındaki durumunu ise sapma olarak tanımlamıştır. Çalışmada normal-anormal olarak nitelendirilen bireylerin benliklerini ifade etme şekillerine odaklanılmış ve normal dışı kabul edilen bireylerin normal hayata entegre olmaya çalışırken karşılaştıkları engeller üzerinde durmuştur. Goffman damgayı, itibarsızlaştırılmış bir sığara atıfta bulunmak için kullanır. Dolayısıyla damga

olumsuz özellikleri açığa çıkarmak, fiziksel bozuklukları veya rahatsızlıkları göstermek için kullanılır (Gelgeç Bakacak, 2002, s. 46). Goffman, üç farklı damga türünden bahseder. İlk kategoride fiziksel, ikincisinde etnik-dini damgalılar, üçüncüsünde ise zayıf irade sahipleri ve akıl hastaları bulunur. Ona göre damga toplum tarafından oluşturulmuş bir bakış açısından ibarettir (Goffman, 2014a). Yani damga, toplumda “sapma” olarak görülen davranış kalıplarını sergileyen kişiler için kullanılmaktadır. Ancak sapma davranışını açıklamaya çalışan sosyoloji teorileri, söz konusu davranışı açıklarken belirli bir toplumsal yapının dikkate alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Öyle ki belirli bir toplumda sapkın olarak görülen, dışlanan ya da damgalanan herhangi bir kişi, aynı davranışı başka bir toplumda sergilediğinde aynı muameleyle karşılaşmayabilir. Bu durum sapma olarak nitelenen davranışın, toplumsal yapı ile ilişkili olduğunu ve genel geçer bir anlama karşılık gelmediğini göstermektedir (Korkmaz & Kocadaş, 2015). Nitekim delilik de bir bireyin davranışlarının toplum tarafından anormal olarak tanımlanması ve bu kişinin bir damga ile etiketlenmesi sürecini yansıtmaktadır. Bu noktada Goffman (2014b; 2018) damgalı bireylerin, benlik sunumu esnasında sahne önü ve sahne arkasındaki kontrolü tam olarak sağlayamadıklarını ve oynadıkları rolü başarıyla sergileyemediklerini savunmaktadır. Bu bireyler, toplumsal hayatta sergilediğimiz dramaturjik gösterinin devamı için gerekli önlemleri uygulayamaz ve bu nedenle sağlıklı bir etkileşim ağı geliştiremezler.

Goffman damgalı kişinin benlik sunumu ile ilgilenirse de daha sonraki çalışmalar damgalamanın, akıl hastalığının seyrini ve sonucunu olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir (Goffman, 2016; Bhattacharjee vd., 2011, s. 59). Nitekim Goffman, akıl hastalarının total kurumlara kapatıldıktan sonra yaşamış oldukları rol kaybından bahsetmektedir. Öyle ki akıl hastaları, bu tür kurumlara girdiklerinde, geçmişteki toplumsal rollerini kaybederek yeni hasta rolüne intibak etmek durumunda kalırlar. Bu durum ise bireylerin kimlik ve öz saygı duygularını zayıflatır. Deli olarak nitelendirilen bireyler, toplumun onlara yüklediği roller ve beklentiler çerçevesinde yeniden hareket eder (Goffman, 2016). "Delilik" etiketi, bireyin özgürce kimliğini ifade etmesini kısıtlar ve

onların davranışlarını sürekli bir gözetim altında tutar. Yani bireyin "delilik" durumu, toplumsal etkileşim bağlamında yeniden inşa edilir. Bu durumda Goffman'ın, deliliğin tıbbi boyutundan ziyade toplumsal yönüyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Ona göre, deliliğin anlamı ve bireyler üzerindeki etkisi, büyük ölçüde toplumsal normlar, kurumlar ve damgalama süreçleriyle şekillenir. Bu bağlamda, delilik, sadece bireyin psikolojik durumu değil, aynı zamanda toplumun bu duruma verdiği tepkiyle ilgilidir (Goffman, 2014a; 2016).

Becker (2015, s. 21-29) ise akıl hastalarını “hariciler” (*outsiders*) adı altında kavramsallaştırdığı aktörlerin içerisinde ele almıştır. Ona göre hariciler toplum tarafından dışlanan ve sapkın olarak etiketlenen bireylerdir. Fakat Becker’a göre sapkınlık kendinde bulunan bir özellikten yola çıkılarak tanımlanmaz. Ona göre sapkınlık, toplum tarafından inşa edilen bir şeydir. Ayrıcalıklı bazı gruplar, sapkın davranışı belirleyen bir takım kurallar ortaya koymakta ve bu kurallara göre toplumdaki bazı bireyler sapkın olarak etiketlenmektedir. Becker, bazı insanların suçlu ve ıslahı imkânsız zararlı varlıklar olarak görülmesinin hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Delilerin, etiketleme sonucunda anti-sosyal varlıklara dönüştüğünü söylemektedir (Sonkan Gündüz, 2017, s. 218). Üstelik bununla yetinilmeyip, sapkınların ıslahı için geliştirilen yöntemlere de diğerlerinin yani kendini normal ilan edenlerin, karar verdiğini belirtmektedir. Becker’ın delileri de kapsayan etiketleme kuramı daha sonra Scheff (1975) ve Szasz (2007) gibi kişiler tarafından da kullanılmıştır. Scheff’e göre küçük davranış ihlalleri tuhaf olarak etiketlenebilir, ancak sürekli norm dışlıklar delilik teşhisine yol açabilir (Sonkan Gündüz, 2017, s. 219). Thomas Scheff, psikiyatrinin ateşli bir eleştirmeniydi ve akıl hastalığının yalnızca anlaşılmasız bir davranış kategorisi olduğunu belirtmişti. Bu açıdan bakıldığında delilik, psikiyatristlerin çözümleme yaparken anlayamadığı şeyleri gizlemek için kullandığı veya diğer bir ifadeyle sahip oldukları cehaletlerini gizlemek için kullandıkları bir etiketti. Yani Scheff’e göre psikiyatristler, tuhaf davranışları çözümleyemeyince, delilik etiketini yapıştırıp konuyu kapatmaktadırlar (Bhattacharjee vd., 2011).

Becker’ın diğer bir mirasçısı olarak görülen Szasz (2007) ise sapkın bireyler için “öteki” kavramını kullanmaktadır.

Szasz de akıl hastalarının toplumdaki dışlanmasına, örselenmesine ve hor görülmesine eleştirel bir gözle bakar. O, akıl hastalarına uygulanan tedavi ile verilecek zararın, onların topluma verebileceği zarardan daha büyük olduğunu düşünür. Çünkü tedavi amaçlı kapatılan deliler, özgürlüklerini kaybeder ve çeşitli eziyetlere maruz kalır. Bu insani kaygının dışında Szasz, psikiyatristlerin eline verilen ve oldukça keyfi bir şekilde yapılandırılabilen delilik etiketinin zamanla herkese vurulabileceğinden endişe eder. Goffman, Becker, Scheff ve Szasz gibi isimler, genel olarak insanın sosyal çevresi tarafından etiketlenmesinin veya damgalanmasının onu deli yaptığını iddia ederler. Bu yaklaşım tarzına göre bir bireyin deli olarak nitelendirilmesine sosyal çevre karar vermektedir. Benzer şekilde Erasmus *Deliliğe* Övgü (2019) adlı eserinde, toplumda norm kabul edilen pek çok davranışın da aslında “delilik” olarak nitelendirilebileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada Erasmus, tıpkı Goffman, Becker, Szasz ya da Sheff gibi normallığın toplum tarafından belirlendiğine dikkat çekmekte ve meseleyi mizahi bir üslupla ele almaktadır.

Öte yandan bazı tıbbi çalışmalar da delilik ve sosyal çevre arasında ilişki kurarlar. Ancak tıbbi çalışmalar davranış kalıplarının toplumsal meşruiyeti ile değil, toplumun davranışları yönlendirdiğine hatta zihinsel koşulları biçimlendirdiğine ilişkin klasik yapısalcı görüşü paylaşırlar. Yani tıbbi çalışmalar, insanın çevresi tarafından delirtileceğini iddia ederler. Bhattacharjee ve meslektaşlarına göre (2011, s. 55) tıptaki epidemiyolojik çalışmaların önemli bir kısmı delilik ve sosyal çevre arasındaki ilişkiyi göz ardı etmemektedir. Buna göre deliliğin sebepleri sosyal çevre ile özdeşleştirilmektedir. Bazı epidemiyolojik yaklaşımların içerisinde, sapkınlığın bir delilik olarak tanımlandığı iddiasının altı en az sosyologlar kadar çizilmiştir. Ancak sapkınlık ve delilik arasındaki asıl ilişki sosyologlar tarafından kurulmuştur.

Tıbbi çalışmalar sosyal çevrenin etkisini, insanın deli değilken delirmesi ile ilişkilendirir. Ancak mikro sosyolojik anlayışı paylaşan sosyologlar, sosyal çevrenin öneminde insanın deli değilken deli gibi tarif edilmesinde atıfta bulunurlar. Öte yandan mikro sosyolojik eğilim içerisinde delilerin tamamen normal olduğu da iddia edilmez. Çünkü onların bazı eylemlilik halleri gerçekten de anormal ve

rahatsız edicidir. Deliler bilhassa sembolik bağlamları bilmezler veya önemsemezler. Akıl hastalarının sır, gizlilik ve mahremiyet kavramlarını diğer insanlarla etkileşimlerinde yeterince yansıtamamaları, hayatlarının açık ve aleni bir şekilde bilinmesine yol açar. Zaten delilere ilişkin dışlayıcı ve müdahaleci yaklaşım tam da bu noktada başlar. Bunun için delileri, toplumun normatif beklentilerine uygun hale getirmek için yasa koyucular tedavi eder (Goffman, 2017, s. 416). Böylece davranışlardan giyim kuşama kadar pek çok konuda onlar denetim altına alınır (Sonkan Gündüz, 2017, s. 162). Toplumsal patolojiye karşı karar alıcılar böyle müdahale etmiş olurlar. Öte yandan bir topluluğun psikopatolojik veya sosyopatolojik olarak gördüğü davranışların başka bir toplumda tamamen normal olacağı konusuna sık sık değinilir. Buradan hareketle de denetimci yaklaşım eleştirilir. Çünkü neredeyse herkesin tüberküloz veya frengi olduğu bir yerde bunların son derece normal olacağı varsayılabilir. Antropolojik olarak neyin normal veya anormal olduğunun tanımı, kültürel referans çerçevesine göre değişir. O halde deliliğin evrensel ve nesnel bir tanımı olamaz. Delilik tanımı her zaman kültürel bir bağlamı içerir (Honigmann, 1953). Bu anlamda mikro sosyolojik anlayışı paylaşan bilim insanları, psikanalitik görüşe dair örtülü bir eleştiride bulunurlar ve delilik tanımının keyfi yönüne dikkat çekerler.

Amerikan sosyoloji geleneğinin içinde yer alan sosyologların veya bu paradigmayı paylaşan bilim insanlarının deliliğe ilişkin görüşlerinin daha çok Weberyan teorinin bir uzantısı olduğu görülmektedir. Çünkü burada baskın bir anlamacı yaklaşımın olduğu bilinmektedir. Mikro sosyolojik anlayış, deliliğin veya anormal olanın varlığını kabul etmekle beraber onları toplumsal alandan tecrit etmek konusunda temkinli davranır. Oysa muhafazakar görüşü benimseyen sosyologlar, onların tedavi edilmesinin üzerinde önemle durmuşlar ve deliliği yapıyı ya da işleyişi bozan bir fenomen olarak görmek eğiliminde olmuşlardır. Oysa sembolik etkileşimcilik, psikozun tanımlayıcı özelliğinin teşhis edilmesinin, gözlemci aktörün bakış açısı ile sıkı sıkıya ilişkili olduğunu savunur (Bhattacharjee vd., 2011, s. 57). Burada mikro sosyoloji delilerin toplumsal yapı içerisindeki konumu veya onların tecrit edilip edilmemesi ile değil, onların

gündelik hayattaki eylemleri ile ilgilenmektedir. Bu durum delilik çözümlemelerinde daha ılımlı bir yaklaşımın benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ancak 1960'lardan sonra başını Foucault'un çekeceği radikal görüş, deliliğe ilişkin radikal görüşlerin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

RADİKAL GÖRÜŞ VE PSİKANALİZİN REDDİ

Klasik sosyoloji adı altında ifade edilen sosyoloji anlayışı ile modern dünya görüşü veya modernizm arasında sık sık ilişki kurulur. Bunun için bazı kaynakların klasik sosyolojiyi modern sosyoloji olarak da ifade ettiği bilinmektedir (Ritzer & Stepnisky, 2013). Ancak modern sosyolojiden sonra gelişen ve post modern olarak isimlendirilen teorik yönelimler, büyük oranda modern sosyolojinin eksikliklerini giderme niyeti ile oluşturulmuştur. Şüphesiz bu farklı sosyoloji anlayışları sadece kronolojik bir ayrımın ürünü değil, aynı zamanda sosyoloji paradigmalarındaki dönüşümün de bir ürünü olarak okunabilir. Dolayısıyla bugün çağdaş sosyoloji başlığı altında ifade edilen sosyoloji anlayışlarının modernist sosyolojinin bir eleştirisinden doğduğu görülebilir. Bu eleştiri sadece klasik sosyoloji anlayışına yönelmez, aynı zamanda onun dayandığı modernizmin de eleştirisini içinde barındırır. Bu anlamda çağdaş sosyoloji, postmodernist felsefeden çok fazla yararlanır. Postmodernist sosyoloji veya felsefe içerisinden dile getirilen pek çok eleştirinin de önemli oranda bir reddi miras anlayışı üzerine kurulduğu bilinmektedir (Layder, 2010). Gerçekten de postmodernist anlayışlar modernizme ve onun doğurduğu hemen her şeye karşı büyük bir meydan okuma yapmakta, onları yapı sökümüne uğratmak için mücadele vermektedir. Nitekim deliliğe ilişkin postmodernist fikirler veya sosyolojik yaklaşımlar da kendinden öncekini yapı sökümüne uğratmak için mücadele vermiş ve modernist bütün görüşleri, çözümlemeleri hatta bulguları reddetmiştir. Bu reddediş köktenci ve kesin bir biçimde yapıldığı için sosyal teorideki söz konusu görüşler “radikal” olarak adlandırılmıştır.

Yapı sökümü, 20. yüzyılın ikinci yarısında Fransız filozof Jacques Derrida tarafından geliştirilen bir felsefi yöntem ve düşünme biçimidir. En genel anlamıyla, anlamın sabit, mutlak ve tek olmadığını, aksine sürekli ertelenen, değişken ve çok katmanlı olduğunu savunur (Yanık, 2016).

Delilik konusunda bu yapı sökümünün başlıca faili ise Fransız düşünür Foucault olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault özellikle *Deliliğin Tarihi* (2017) adlı eserinde, delilik mefhumunun tek bir anlama karşılık gelmediğini; zamana ve toplumsal şartlara göre farklılık gösterdiğini açıklamıştır. Sosyoloji tarihi içerisinde Foucault'nun deliliğe ilişkin bakış açısı diğer düşünürlerden çok daha baskın bir biçimde akademik dünyayı etkilemiştir. Çünkü Foucault daha önceki çözümlemeleri sadece reddetmekle kalmamış aynı zamanda onları altüst edip itibarsızlaştırmak için mücadele etmiştir. Foucault, tarihsel bir perspektifle öncelikle bir iktidar analizi yapmış ve modern iktidarı “disipline edici bir güç” olarak ele almıştır. Ona göre modernizm veya ulus devletle paralel yükselişe geçen bu güç, 17. ve 18. yüzyıllarda insanları gözetim altında tutmaya, cezalandırmaya ve özne üzerinde egemenlik kurmaya başlamıştır. Bunun için hapishaneler, tımarhaneler, kışlalar, manastırlar, okullar ve fabrikalar gibi total kurumlar oluşturulmuştur. Burada nüfusun tamamı kontrol altına alınmak istenmiştir (Foucault, 2015). 18. ve 19. yüzyıllarda psikiyatri, sosyoloji, tıp, sosyal hizmet gibi profesyonel disiplinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ilgili disiplinler de iktidarın çıkarları ile paralel çalışmaya başlamıştır (Layder, 2010, s. 142). Dolayısıyla bilim, iktidarın söylemini sahiplenmiş veya onun yerine söylem üretmeye başlamıştır (Foucault, 2011). Üretilen söyleme itaat etmeyen, onu gündelik rutininin bir parçası kılamayan özne ise dışlanmış veya terbiye edilmeye çalışılmıştır. Tam da bu noktada deliler, modern iktidarların disipline etmeye yöneldiği insanlardır. Delilerin bilhassa iktidara meydan okuyan tavırları ve iktidarın ürettiği söylemi sahiplenmemeleri onların başlıca disipline edilme gerekçeleri olarak ifade edilir. Nitekim Erasmus'un *Deliliğe Övgü* (2019) adlı eserinde delilik, siyasal ve dinsel iktidarın işleyişini açığa çıkaran bir eleştiri aracı olarak sunulur ve bu yönüyle delilik ve iktidar tartışmalarının erken bir öncüsü şeklinde değerlendirilebilir.

Foucault (2016), konuşma eylemi ile delirme durumu arasında eşzamanlı bir ilişki olduğunu öne sürer. İktidarın arzu ettiği gibi konuşmayanlar deli olarak tanımlanır ve onlara müdahale edilir. Ona göre iktidarın çerçevesini belirlediği söylemde kuralızsızlık gösteren bireyler, delilikle itham edilir. Normal olabilmek iktidarın söylemsel

çerçevesini kabullenmek ve onu hayatın bir parçası haline getirebilmekten geçer. Yani delilik, kendince müstakil bir dil olarak tanımlanmaz çünkü iktidara göre tek bir dil vardır. Ancak Foucault (2014, s. 36), deliliği “çılgın bir dil” olarak görür ve onun kendine has yapısı ile beraber kabullenilmesi gerektiğinden bahseder. Ona göre delilik, büyük oranda iktidarın muhalifler üzerinden birer “günah keçisi” yaratmak ve onları kontrol edebilmenin meşruiyetini sağlamak için kavramsallaştırdığı bir fenomendir (Bhattacharjee vd., 2011, s. 61). İktidarın kontrol enstrümanları ise total kurumlar olarak ifade edilen ve keyfi bir şekilde insanların kapatılmasına hizmet edebilen terbiye edici örgütsel yapılanmalardır. Bu noktada Foucault’un iktidar kavramının, yalnızca siyasal iktidarı (devlet, hükümet, yasa vs.) kapsamadığını belirtmekte fayda vardır. Ona göre iktidar; hapisane, hastane, okul, cinsellik söylemleri ya da aile ilişkileri gibi gündelik yaşamın birçok alanında işlemektedir. Foucault, bu iktidar biçimlerini disipline edici iktidar, biyopolitika ya da panoptikon gibi kavramlarla açıklamıştır.

Bauman’a göre (2003, s. 202), modern toplumlarda anormallik işaretleri gösteren fakirler, yaşlılar, dilenciler, işsizler, zührevi hastalığı olanlar, ahlaki sınırları aşanlar veya deliler kapatılmıştır. Foucault (2017; 2014, s. 86-87) burada kapatılan insanların neredeyse tamamının iş gücüne katılım sağlamamak şeklinde ortak bir özelliğinin olmasını, kapitalist sistem ile hatta ulus devletle ilişki kurarak açıklar. Ona göre modern dönemlerin işsizleri deli olarak etiketlenmeye en müsait aktörleridir. Gerçekten de Birleşik Krallık’ta ve ABD’de genel nüfusun içerisinde deli olarak tanımlanan kişilerin oranı farklı verilerde farklı şekillerde işlenmiştir. Bu rakamlar çoğu zaman öngörülebilir veya tutarlı olmaktan uzaktı. Delilik zamana ve toplumun örgütlenme biçimine göre artıyor veya azalıyor. Deliliği tanımlayan şey hâkim sosyo-politik ve kültürel değerlerle sürekli bağlantı içerisinde olmuştur (Williams, 2010, s. 111). Öte yandan Jaffe ve Shanas (1939), yaptıkları bir araştırmada bir insanın delirmesi olasılığının veya deli olarak tanımlanma olasılığının ekonomi ile ciddi bir ilişki içerisinde olduğunu belirtir. Onlara göre Chicago’da kiralardan 50 doların altında olduğu bir bölgede ikamet eden beyaz bir erkeğin, hayatı boyunca bir süre akıl hastanesine yatma şansı yaklaşık yüzde 8’dir. Ancak hayat şartlarının

daha ağır olduğu yerlerde delirme olasılığı daha da yüksektir.

Modern toplumlar, tehdit unsuru olarak görmeye başladığı bireyleri, toplumun dışına iterek toplumdan izole etmeye çalışmıştır (Bauman, 1999, s. 129). Bauman’a göre (2003, s. 58) modern toplumun dışladığı gruplara “tehlikeli sınıflar” adı verilir. Bu gruplar, hapishaneler, akıl hastaneleri gibi kurumlar aracılığıyla kontrol altına alınmaya çalışılarak toplum için zararsız hale getirilmeye çalışılır. Giddens ise bu türden niteliklere sahip olan modern dünyayı, “denetimden çıkan bir makine” olarak tanımlar ve modern dünyanın beraberinde tecrit getirdiğini savunur (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 519).

Modern toplumların serpilmeye başladığı 19. yüzyıla gelindiğinde delilik, Orta Çağ toplumlarındaki görünümünden büyük ölçüde farklı bir biçim kazanmıştır. Zira artık delilik, psikiyatrinin bir ilgi alanı haline gelmiş ve “akıl hastalığı” olarak tanımlanmaya başlamıştır (Scull, 2016). Böylece psikiyatri bilimi tedavi iddiası ile modernitenin amaçlarına hizmet etmeye başlamıştır. Foucault’nun ve diğer post modern sosyologların belirttiği gibi bilim, aslında iktidarın söylemlerine ve amaçlarına hizmet ederek kapatılmanın meşruiyetini sağlamıştır. Ancak Foucault’nun yanında Louis Sass, Andrew Scull, Thomas Szasz gibi düşünürler, psikiyatri bilimini radikal bir şekilde eleştirmişlerdir. Foucault’a göre psikiyatri bilimi, pozitivizmin ve akıl mitlerinin etkisi altında gelişen tımarhane sisteminin, meşrulaştırma aracıdır. Bu bakış açısına göre psikiyatri, delileri tedavi etme ve topluma yeniden entegre etme amacı güden bir girişim değil, onları akıl ve rasyonelliğin hüküm sürdüğü toplumdan, uzaklaştırma stratejisi olarak görülmektedir. Foucault’un görüşüne göre büyük psikiyatri kurumlarının ortaya çıkmasıyla, sosyal açıdan eşsiz özelliklere sahip sözde sapkın insanların hapsedilmesi sağlandı. Psikiyatri hastanelerinin gelişimi ilerici bir tıbbi girişim değil, az sayıda insanın sosyal olarak dışlanması eylemiydi. Psikiyatri bu eylemin doğrudan ürünüydü (Bhattacharjee vd., 2011, s. 61).

Foucault’a (2015) göre psikiyatri, delileri hukuki ve yasal prosedürlerle kapatma işlevi gören bir uğraş alanıydı. Dolayısıyla burada akıl hastalığı bilimsel değil,

toplumsal ve kültürel bir olgu olarak ele alınır ve psikiyatri iktidarın söylemlerini yansıtmak amacıyla kurulmuş bir “normalleştirme” mekanizması olarak tanımlanır. Gerçekten de modernleşme ile paralel ortaya çıkan ulus devlet veya ekonomik sistem, kendi yerini tahkim etmek amacıyla delilerin tecrit edilmesi için alan oluşturmuş ve psikiyatriyi modern olanın hizmetine koşturmuştur. Çünkü sanayileşme öncesi duruma bakıldığında, delilerin her zaman yanımızda olduğunu görürüz. Onları tanımlayan şey yüzyıllar içinde değişmiş olsa da bakım adı altında yapılan uygulamalar, sosyal dışlanma ve sosyal kontrol uygulamaları modern toplumlarda daha yoğun bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır (Williams, 2010, s. 111; Scull, 2016).

Her ne kadar toplum bazı davranışların faillerini deli olarak tanımlasa da Foucault'nun öncülük ettiği postmodernist yaklaşım, delilik tanımını tamamıyla yapı sökülüne uğratmıştır. Dolayısıyla bugün geline noktada toplumun deli diye tanımladığı aktörlerin mi deli olduğu yoksa bizatihi toplumun kendisinin mi deli olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bugün deli olanın toplum olduğuna dair radikal iddialar ortaya atılmaya başlanmıştır (Morrall, 2020, s. 10). Bu iddialara göre toplum, ekonomik, siyasal veya kültürel olarak dezavantajlı konumda bulunan insanları deli olarak tanımlamaya başladığında, bu söz konusu toplumun delirdiğinin bir kanıtı olarak okunur. Nitekim bu noktada Thomas Szasz, Foucault'a benzer bir bakış açısına sahiptir. Szasz, *Deliliğin İmalatı* (2007) adlı eserinde, deliliğin kültürel bir olgu olduğunu savunur ve psikiyatri bilimine eleştirel bir yaklaşım sunar. Szasz'a göre psikiyatri biliminin asla vazgeçemediği iki temel ilkesi vardır. Birincisi deliliğin tıbbi bir hastalık olduğu, ikincisi ise bu hastalığın tedavisinin baskılamak olduğu düşüncesidir. Ancak Szasz, psikiyatrinin deliliği bir hastalık olarak tanımlamasını bir yanılğı olarak niteler. Ona göre psikiyatrik müdahaleler de delilerin sesini kısmaktan ve özgürlüklerini sınırlamaktan başka bir şey değildir. Szasz kararlı bir şekilde, akıl hastalığı diye bir kavramın var olmadığını, aslında bu terimin bazı insanların özgürlüğünü kısıtlamak ve yetki alanını sınırlamak için bahane olarak kullanılan bir metafor olduğunu iddia eder. Ona göre bu disiplin, herhangi bir tıbbi amaç taşımadığı gibi haksız ve vicdansız bir yaptırımı temsil eden politik

bir ihmalkârlıktır. Szasz, psikiyatrik tedaviyi reddeder ve bu tedavinin gönüllü ve gönülsüz hastalara uygulanması arasında büyük bir fark olduğunu vurgular. Szasz'a göre psikiyatri tarafından akıl hastalığı olarak tanımlanan şey alelade bir davranış bozukluğudur. Bu sebeple Szasz, psikiyatriyi tıbbın bir dalı olarak kabul etmemektedir. Çünkü tıbbın hastalığa karşı verdiği mücadeleyi, psikiyatrinin özgürlüğe karşı verdiğini düşünmektedir (Szasz, 2007).

Deleuze ve Guattari (2012), *Kapitalizm ve Şizofreni* adlı eserinde, kapitalizm ve delilik arasındaki ilişkiyi incelerken psikiyatrinin ve psikanalizin eleştirisini de yapmıştır. Tıpkı diğer postmodernist düşünürlerde olduğu gibi onlara göre de psikanaliz, kapitalizmin bir parçasıdır. Kapitalist sistem, tüketim malı ürettiği gibi şizofreniyi de üretmektedir. Benzer şekilde, Louis Sass'da *Delilik ve Modernizm* (2013) adlı eserinde modernizm ve akıl hastalığı arasında bir ilişkinin olduğunu iddia etmiştir. İstatistiklere göre kapitalizmin yükselişiyle birlikte akıl hastalığının artması, delilik ve modernizm arasında bir ilintinin olduğunu göstermektedir. Öte yandan David Cooper (2013), 1967'de deliliği politik bir muhalefet biçimi olarak tanımlayarak, akıl hastalığını kapitalizmin bir ürünü olarak görmenin mücadelesini vermiştir. O, psikoz yerine “sosioz” terimini kullanarak normal-norm kavramlarını sorgulamaya başlamıştır (Özçiftçi, 2012).

Cooper, meslektaşı Laing ile birlikte delilik ve akıl hastalığı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortadan kaldırmaya çabalamıştır. Böylece ikili, akıl hastalığı kavramına yönelik sert eleştirilerle deliliği ön plana çıkarmaya hatta övmeye çalışmıştır. Cooper, psikotik deneyimin doğru bir rehberlikle daha ileri bir insanî duruma yol açabileceğini, ancak çoğu zaman psikiyatrik müdahale ile insanların hapsedildiğini ve küçümsendiğini savunmuştur (Samson, 2017, s. 96). Bir marksist olan Cooper ise (2013) görüşlerini o kadar ileri götürür ki deli olarak tanımlanmayan hiç kimsenin aslında özgür olmadığını belirtir. Bu anlamda devrimin özgür kişiler tarafından yapılacağını varsayarak, devrim için herkesin delirmesi gerektiğinden bahseder. Robert Laing tıpkı David Cooper gibi antipsikiyatri hareketiyle bağlantılı olarak tanınır. Laing, akıl hastalığını “tehlikeli insanların toplum dışına itilmesi” olarak tanımlar ve ona göre akıl hastalığı organik

kökenli değildir, hatta bir hastalık bile değildir (Layder, 2010, s. 108).

Delilik olgusunu pek çok eserinde ele alan ve psikiyatri bilimine oldukça eleştirel yaklaşan bir diğer isim de Andrew Scull'dur. Özellikle *Madness in Civilization* (2016) ve *Social Order/Mental Disorder* (2020) adlı eserlerinde, delilik olgusunu merkeze alarak, akıl hastanelerine eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Scull akıl hastanesinin oluşumu, karakteri ve çöküşü de dâhil olmak üzere bir dizi konuyu incelemektedir (Scull, 2020). Aslında Scull, geleneksel akıl hastanelerinin büyük bir bölümünde, tedavi etmeye yönelik bir çabanın olmadığını, bunun aksine oldukça yıpratıcı bir sürecin olduğunu iddia etmektedir. Scull, modern dönemde genişleyen bir yelpazedeki anormal davranışların delilik etiketi altında toplandığını, böylece tımarhanelerin sorunlu, bunak ve düşkünler için bir depo haline geldiğini; bunun sonucunda tımarhanelerin aşırı kalabalıklaşmasının, tedavi ve iyileştirmeye yönelik orijinal hedeflere ulaşılmasını imkânsız hale getirdiğini belirtmektedir (Scull, 2005). Modern psikiyatri döneminde, uzun süreli bireysel psikoterapinin bile beklenen sonuçları getirmediğini düşünülmektedir. Akıl hastalarının kapatıldığı kurumlar incelendiğinde, buradaki tel örgüler, ödenen maddi bedeller, hastanın sivil yaşamından tamamen kopması beklentisi bu tedavinin aslında bir tecrit olduğunu ortaya koymaktadır (Goffman, 2016; 2017, s. 390).

İnsancıl olmayan psikiyatrik uygulamalar ve akıl hastanelerindeki olumsuz örnekler, 1960'larda anti-psikiyatri akımının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, özgürlük arayışı ve toplumsal değişim için mücadele eden gruplar, psikiyatri kliniklerindeki hasta muamelesine odaklanmıştır. Akıl hastalarının genellikle toplumdan dışlanıp kalın duvarlar ardına hapsedilmesi, normal insanları rahatsız etmemeleri için bir strateji olarak değerlendirilmiştir. Bu tür eylemler, akıl hastanelerinin ele alınmasını daha önemli hale getirdi.

Anti-psikiyatrinin kökenleri, Michel Foucault ve Thomas Szasz'ın düşüncelerine dayanmaktadır. Bu akımın temel tezi, psikiyatrik hastalıkların tıbbi olmadığı, tam tersine sosyal ve siyasal bir olgu olduğu fikriyle örtüşmektedir. Öte yandan anti-psikiyatrinin gelişimi ile postmodern felsefenin

gelişimi benzer bir zamana denk gelmektedir. Kendini bilgi otoritesi diye takdim eden pek çok alana olduğu gibi psikiyatrye karşı da temkinli bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Çünkü postmodernizm, modernizmin karşısında konumlanmakla beraber bütün otoritelere de karşı bir duruş sergilemiştir. Hatta delilik tanımının göreceliliğinden yola çıkan ve postmodernizm için çok önemli bir düşünür olan Foucault, Deleuze ve Guattari gibi isimler genel geçer bir tanımın veya bilgi anlayışının olmadığını iddia edebilmek için delilik üzerinde ciddi bir şekilde durmuşlardır. Bu anlamda delilik nosyonunun göreceli tarafı postmodernizmin kendini ifade edebilmesi için alan açmıştır. Delilik denilen bir gerçekliğin olmadığını veya olsa bile bunu psikiyatrinin keşfedemeyeceğini ifade eden bu radikal yaklaşımlar, literatürde daha sonra postmodern sosyal teorinin içerisinde sıklıkla işlenmiştir.

SONUÇ

Sosyal teoride delilik üzerine yapılan tartışmaların iki ana ekseninde ilerlediği görülmektedir. Birincisi, deliliğin tanımını ele alan ve "deli" olarak ifade edilen bireyin kim olduğunu belirlemeye yönelik tartışmalardır. Bu çerçevede, delilerin varlığını kabul edenlerle reddetme eğiliminde olanlar olarak iki temel grup bulunmaktadır. İkinci eksen ise delilerin toplumsal dünyadaki yeri ve onlara nasıl bir muamele yapılması gerektiği konusundaki tartışmalardır. Bu noktada, delilerin toplumdaki dışlanması ya da kamusal alandan tecrit edilmesi gerektiğini savunan görüşlerle, onların toplum içinde yaşamaya devam etmeleri gerektiğini savunan görüşler ayrılmaktadır. Her iki tartışma alanının da birbiriyle etkileşim hâlinde olduğu ve bir konudaki pozisyonun diğerine dair görüşleri etkilediği anlaşılmaktadır. Bu tartışmalar iki ana başlık altında yapılsa da sosyal teorideki farklı paradigmlar ilgili yaklaşımları etkilemektedir. İnterdisipliner bir niteliğe sahip olan bu tartışmalar temelde üç ana sosyolojik paradigma çerçevesinde ele alınmaktadır: Klasik sosyolojinin muhafazakâr yaklaşımı, Amerikan sosyolojisinin pragmatik ya da anlamacı bakış açısı ve postmodern sosyal teorinin göreceli yaklaşımı.

Klasik sosyolojik anlayışın tesiri altında olanlar deliliği anormal, patolojik ya da norm dışı bir olgu olarak tanımlayıp, delilerin tedavi edilmesi ve/veya kamusal

alandan tecrit edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Amerikan sosyolojisinin anlamaya dayalı mikro perspektifi ise delilerin eylem biçimlerini ve motivasyonlarını incelemeye çalışır. Bu perspektifi benimseyen bilim insanları da deliliği toplumsal sapma olarak kabul eder, ancak deliliğin nihai tanımının toplum tarafından yapıldığını öne sürer. Diğer bir ifadeyle, deliler norm dışı davranışlar sergileseler de her norm dışı davranış delilik olarak nitelendirilmez; bu değerlendirmeyi yapan toplumun kendisidir. Anlamacı sosyoloji burada delilik tanımına şüpheyle yaklaşmakta, aynı zamanda tımarhane veya akıl hastanelerinin tedavi edici işlevine de eleştirel bakmaktadır. Deliliğe dair üçüncü bakış açısı ise postmodern sosyal teori ile şekillenir. Bu radikal yaklaşıma göre delilik, toplum tarafından değil, iktidar biçimleri -ulus-devlet, kapitalist sistem ve modernizmin farklı formları- tarafından tanımlanır. Bu perspektif, delilik tanımlarını reddeder ve hatta deliliği, öznenin kendisini sınırlayan zincirlerden kurtulma yolu olarak görür. Bu nedenle her türlü tedavi, kapatma ve baskıya karşı çıkar.

Sosyal teori içindeki bu yaklaşımların avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada, deli ve toplum arasında her iki tarafın hukukunun korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Delilik tanımını esnekleştirip delilerin mutlak suretle kapatılmasını savunan yaklaşımlar, deli olarak tanımlanan bireylerin haklarını ihlal edebileceği gibi; deliliği tamamen reddedip bunu sadece “farklı bir dil” olarak gören yaklaşımlar da toplumun güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Zira deliler, hem güvenlik açısından hem de toplumsal normların meşruiyetini tehdit etme açısından risk oluşturabilmektedir. Geleneksel toplumlarda, coğrafi izolasyon ve sınırlı etkileşim imkânı, delilerin risk olarak algılanmaması için yeterli bir sebepti. Ancak modern kapitalist toplumlarda coğrafi izolasyonun neredeyse ortadan kalkması ve etkileşimin artması delilere dair önlemler almayı zorunlu kılmaktadır. Günümüz toplumlarında artan bu etkileşim ve normatif yapıların kırılma eğilimi, delilik konusunda yeni yaklaşımların geliştirilmesine neden olmuştur. Bu yüzden normal okullarda, AVM’lerde veya düğün gibi toplu etkinliklerde delilere daha az rastlanmaktadır.

Delilik üzerine alternatif bir okuma modeli geliştirilmek istendiğinde, ilk olarak deliliğin tanımı üzerinde durulması

gerekmektedir. Deli olarak tanımlanan bireylerin haklarını korumak adına, esnek delilik tanımlarının net bir şekilde reddedilmesi önemlidir. Toplumun normlarından ayrıışan çılgınca fikirler, bireylerin sapkın olarak işaretlenmesi için yeterli görülse de, bu fikirler kişilerin delirdiğini garanti etmez. Bu nedenle, siyasal, sanatsal, kültürel veya dinsel anlamda norm dışına çıkan bir fikri sapkınlık, delilik tanımı için yeterli bir kriter olmamalıdır. Bu göreceli yaklaşım, toplumun tüm bireyleri için risk teşkil edebilir. Diğer yandan, toplum içinde yaşayan bireylerin güvenliğini tehdit eden her türlü eylem tarzına da müdahale edilmesi gerektiği açıktır; bu, toplumun veya diğer bireylerin hukukunu korumak adına bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Ancak bu noktada güvenlik kavramının sınırları netleştirilmelidir; güvenlik, yalnızca mal ve can güvenliği gibi temel yaşam haklarını içeren kavramlarla sınırlandırılmalıdır. Aksi takdirde, toplumun düşünsel, fikirselleşmiş veya normatif güvenliği gibi tanımlara indirgenen bir güvenlik anlayışı, her türlü farklı fikri delilik olarak damgalama eğilimini yaratabilir. Sonuç olarak, delilik tanımı soyut bir zeminden ziyade zarar verici davranış kalıpları üzerinden yapılmalı; müdahaleci veya tedaviye yönelik yaklaşımlar, sayıca az olanların haklarına da saygı gösteren bir anlayışla uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akçakaya, M. S. (2024). Esnafların gözünden delilerin mekân aidiyeti. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 51, 295-322.
- Artvinli, F. (2013). *Delilik, siyaset ve toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Artvinli, F. (2020). *Deliliğin aynası: Osmanlı'dan günümüze ruhsal bozuklukların toplumsal ve tıbbi sınıflandırması*. Türk Psikologlar Derneği.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler* (Ş. Geniş & L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Bhattacharjee, D., et al. (2011). Sociological understanding of psychiatric illness: An appraisal. *Delhi Psychiatry Journal*, 14(1), 54-62.
- Boote, D. (2002). Durkheim's naturalistic moral education: Pluralism, social change, and autonomy. *Philosophy of Education*. <https://doi.org/10.47925/2002.319>
- Burke, E. (2003). *Reflections on the revolution in France*. Yale University.
- Burrow, T. (1926). Insanity a social problem. *American Journal of Sociology*, 32, 80-87. <https://doi.org/10.1086/214026>
- Cooper, D. (2013). *Psychiatry and anti-psychiatry*. Routledge.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2012). *Kapitalizm ve şizofreni* (F. Ege, H. Erdoğan & M. Yiğitalp, Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar* (Z. İlkgelen, Çev.). Pozitif Yayınları.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal işbölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2015). *Sosyolojik yöntemin kuralları* (C. B. Akal, Çev.). Dost Kitabevi.
- Erasmus, D. (2019). *Deliliğe övgü* (A. Ayan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ernst, W. (2006). *The normal and abnormal: Reflections on norms and normativity*. Routledge.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Akıl hastalığı ve psikoloji* (E. Bayoğlu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma* (F. Keskin & I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Büyük yabancı* (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Deliliğin tarihi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Garson, J. (2022). *Madness: A philosophical exploration*. Oxford University.
- Goffman, E. (2014a). *Damga* (Ş. Geniş, L. Ünsaldı & S. N. Ağırnaslı, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2014b). *Gündelik hayatta benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler* (E. Arıcan, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2017). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri* (M. F. Karakaya, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2018). *Toplum içinde davranmak* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Grob, G. (2000). Insanity, institutions and society, 1800–1914: A social history of madness in comparative perspective. *Medical History*, 44, 416-417. <https://doi.org/10.1017/S0025727300066850>
- Harpin, A. (2018). *Madness, art, and society: Beyond illness*. Routledge.
- Honigmann, J. (1953). Toward a distinction between psychiatric and social abnormality. *Social Forces*, 1, 274-277. <https://doi.org/10.2307/2574227>
- Horton, J. (1966). Order and conflict theories of social problems as competing ideologies. *American Journal of Sociology*, 71, 701-713. <https://doi.org/10.1086/224226>
- Jaffe, A., & Shanas, E. (1939). Economic differentials in the probability of insanity. *American Journal of Sociology*, 44, 534-539. <https://doi.org/10.1086/218065>
- Jarvis, E. (1855). *Insanity and idiocy in Massachusetts: Report of the commission on lunacy*. Harvard University Press.
- Korkmaz, A., & Kocadaş, B. (2015). *Toplumsal sapma*. Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Layder, D. (2010). *Sosyal teoriye giriş* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.
- Mills, C. W. (2022). *Sosyolojik tahayyül* (Ö. Küçük, Çev.). Hil Yayınları.
- Morrall, P. (2020). *Insane society: A sociology of mental health*. Routledge.
- Narlı, M. (2019). *Edebiyat ve delilik*. İz Yayıncılık.

- Netchitaïlova, E. (2022). The mystery of madness through art and mad studies. *Disability & Society*, 34(9-10), 1509-1515.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Sosyoloji kuramları* (H. H. Hülür, Çev.). De Ki Basım Yayım.
- Rogers, A., Lewis, L., & Woodward, L. (2007). Re-locating the sociology of mental health and illness. *Journal of Mental Health*, 16, 287-289. <https://doi.org/10.1080/09638230701380523>
- Rosenberg, S., & Hickie, I. (2013). Managing madness: Mental health and complexity in public policy evidence base. *A Journal of Evidence Reviews in Key Policy Areas*, 3, 1-19.
- Samson, C. (2017). *Delilik ve psikiyatri. Tıbbi güç ve toplumsal bilgi* (Ü. Tathıcan, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Scull, A. (2005). *Most solitary of afflictions: Madness and society in Britain, 1700-1900*. Yale University Press.
- Scull, A. (2016). *Madness in civilization*. Princeton University Press.
- Scull, A. (2020). *Social order/mental disorder*. Routledge.
- Szasz, T. S. (2007). *Deliliğin imalatı* (G. Genç, Çev.). Yerdeniz Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* (L. Boyacı, Çev.). Yarıncılık Yayıncılık.
- Williams, P. (2010). Madness in society. *Psychoanalytic Dialogues*, 110-119. <https://doi.org/10.1080/10481880903559021>
- Yanık, H. (2016). Yapisöküm üzerine birkaç not. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 91-98.
- Yelken, R. (2014). Kurtarıcı ve kurucu bir bilim olarak sosyoloji. *Sosyoloji Divanı*, 4, 39-51.